

מסכת תענית – שבוע מספר 11

הלימוד השבועי: ברכת הגשמים וגישה ללימוד ולתלמידים

דף ו עמוד ב 'אמר רבי אבהו מאימתי מברכין' – ז עמוד א 'יהיו לך לברך'

השבוע, סיום הסמסטר, נדלג על סוגיה העוסקת בחישובי גשמים כמויות וזמנים שדרוש ידע חקלאי על מנת להבינה היטב. הסוגיה שנלמד עוסקת בברכת הגשמים ונסיים בסוגיה שהיא דיון חינוכי על יחס נכון לתלמידים.

תוכן הדף

- ברכת הגשמים
 - ברכת הגשמים
 - זמנה - בירור הביטוי חתן לקראת כלה
 - שיטת רב פפא – לכן נאמר את שניהם
- גדול יום הגשמים
- תלמיד הגון ואינו הגון
- תורה לשמה ולא לשמה

ברכת גשמים

מהי ברכת הגשמים?

- רש"י מפנה לגמרא במסכת ברכות האומרת שיש שתי ברכות גשמים – מה ההבחנה בניהן?

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נד עמוד א

משנה/.... על הזיקין, ועל הזועות, ועל הרעמים, ועל הרוחות, ועל הברקים אומר: ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם. על ההרים ועל הגבעות, ועל הימים, ועל הנהרות, ועל המדברות אומר: ברוך עושה בראשית. רבי יהודה אומר: הרואה את הים הגדול אומר: ברוך שעשה את הים הגדול, בזמן שרואהו לפרקים.

על הגשמים, ועל בשורות טובות, אומר: ברוך הטוב והמטיב. על בשורות רעות, אומר: ברוך דיין האמת. בנה בית חדש, וקנה כלים חדשים, אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. מברך על הרעה מעין על הטובה, ועל הטובה מעין על הרעה.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נט עמוד ב

על הגשמים כו'. ועל הגשמים הטוב והמטיב מברך? והאמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: מאימתי מברכין על הגשמים – משיצא חתן לקראת כלה. מאי מברכין? אמר רב יהודה: מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו, ורבי יוחנן מסיים בה הכי: אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו... עד תשתחוה, ברוך אתה ה' רוב ההודאות. רוב ההודאות ולא כל ההודאות? – אמר רבא: אימא האל ההודאות. אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרויהו רוב ההודאות והאל ההודאות, ואלא קשיא! – לא קשיא, הא – דשמע משמע, הא – דחזא מחזי. דשמע משמע – היינו בשורות טובות, ותנן: על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב! – אלא: אידי ואידי דחזי מחזי, ולא קשיא, הא – דאתא פורתא, הא – דאתא טובא. ואיבעית אימא: הא והא דאתא טובא, ולא קשיא, הא – דאית ליה ארעא, הא – דלית ליה ארעא. – אית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך? והא (תנן) +מסורת הש"ס: [תניא]:+ בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה, שלו ושל אחרים – אומר הטוב

כ"ח טבת תשע"ב

והמטיב! - לא קשיא, הא - דאית ליה שותפות, הא - דלית ליה שותפות, והתניא: קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחינו וקיימנו, על שלו ועל של חבריו - אומר ברוך הטוב והמטיב.

○ ברכת הגשמים מקשרת במשנה בין שתי יחידות של ברכה - לאיזו היא שייכת. מה זה מלמד על משעות הברכה.

○ הגמרא מעלה מספר הבחנות בין ברכות ההודאה השונות - מה ההיגיון בכל אחת?

○ באיזה קטגוריה נכנסת ההודאה על גשמים עבורך?

■ הירושלמי מביא נוסחאות שונות לברכת הגשמים - מה מלמד ריבוי הנוסחאות על התפתחות הברכה? מה התוכן המרכזי שבהודאה בכל ברכה?

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק ט

רבי יהודה בר יחזקאל אמר אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכינו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת ממניען זו מזו. [איוב לו כז] כי יגרע נטפי מים כד"א [ויקרא כז יח] ונגרע מערכך.

אמר רבי יודן ולא עוד אלא שהוא מורידן במידה. שנאמר [איוב כח כה] ומים תיכן במידה. ר

בי יוסי בר יעקב סלק מבקרא רבי יודן מגדליא. עד דהוא תמן נחת מיטרא ושמע קליה אמר אלף אלפין וריבי ריבוון חייבין להודות לשמך מלכינו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובה לחייבים. אמר ליה הדא מנא לך. אמר ליה הכין הוה רבי סימון מברך על ירידת גשמים.

פני משה שם

שאת ממניען זו מזו. כצ"ל וכך הוא בפ"ק דתענית. שאתה מונע טיפה א' מטיפה אחרת שלא יהא נוגעין זו בזו כדכתיב כי יגרע נטפי מים והוא לשון מניעה וגרעון כד"א ונגרע מערכך:

זמנה - בירור הביטוי חתן לקראת כלה

■ זמן הברכה לפי הבבלי הוא משיצא חתן לקראת כלה - מה פירוש הביטוי?

○ ראו שני פירושים ברש"י

○ הריטב"א מביא פירושים נוספים ובדרך דן בדימוי המגדרי (מי החתן ומי כלה)

חידושי הריטב"א מסכת תענית דף ו עמוד ב

מהו חתן ומהו כלה וכו', ועד כאן ראינו קדמונינו כשרואין לחלוחית בארץ וכו', י"מ כי בלחלוחית הארץ בגשמים שנבלעו בו אין הטיפות שאחרי כן נבלעים לאלתר, (וכשימיד) [וכשירוד] טיף טיף כנגד טיף טיף נוצצות אבעבועות כלפי למעלה כנגד טיפה העליונה, והבאה מן השמים היא הכלה, והיוצאת מן הארץ לקראתה הוא החתן, ואע"פ שלמעלה מזה אמר מטרא בעלה דארעא והקרקע הוא הנמשל לאשה והמטר לבעל, זהו בדמיון הכללי בין המטר והארץ להוליד הצמחים, שלכך נקראת רביעה, אבל בגוף המטר עצמו בתחלת בואו קודם שיוליד בנים, יש שם בטיפות הגשם דמיון החתן והכלה על הדרך שהזכרנו, ושני ענינים הם, והרמב"ם ז"ל פירש משירבו המים על הארץ ויעלו אבעבועות אבעבועות על פני המים וילכו האבעבועות זו לקראת זו, וזה נכון.

■ בירושלמי מובאת מחלוקת האם בכת ההודאה על גשמים באה רק בעקבות בצורת שנסתימה או בכל שנה כהודאה על גשם רגיל

תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת ברכות פרק ט דף יד טור א/ה"ב

רבי יוסה בשם ר' זעירא להפסיק תענית נאמרה רבי חזקיה ורבי נחום ורב אדא ורב בימי הוון יתבין אמר רבי תנחום לרב אדא בר אבימי לא מסתברא לברכה נאמר אמר ליה הין

פני משה שם

להפסיק תענית נאמרה. כל אלו השיעורין לא נאמרו אלא לענין הפסק תענית שאם היו מתענין על הגשמים וירדו להם כל כך כדאמר בתחילה וכו' מפסיקין ולא מתענין:

ורב אדא בר אבימי צ"ל:

לא מסתברא. אלא דלענין ברכה נאמרו אלו השיעורין והשיב הן

○ מה היתרונות והחסרונות החינוכיים והקיומיים בכל תפיסה?

- בבלי מובאת תגובה אחרת לגשמים אחרי תענית – ראו דברי רבי טרפון בדף יט עמוד א' מעשה וגזרו תענית בלוד...'
- סיכום של כל הגישות ופסק ההלכה ניתן לראות במבאר קצר של הרב משה צבי נריה ז"ל בנספח

שיטת רב פפא – לכן נאמר את שניהם

- בסוף הסוגיה רב פפא אומר (כשיטתו בעוד מקומות) לומר בברכה את שתי הדעות. נחלקו הראשונים באילו דעות מדובר. ראו סיכום וניתוח של הריטב"א

חידושי הריטב"א מסכת תענית דף ו עמוד ב

רבי יוחנן מסיים בה הכי ואילו פינו וכו' עד א"ר פפא נימרינהו לכולהו. ופירש רבינו אלפסי ז"ל דנימא הכי רוב ההודאות ואל ההודאות, ונראין דבריו, ולא כדברי בעל המאור ז"ל שכתב דנימרינהו לתרוייהו היינו דנימא לדרב יהודה ולדר' יוחנן דנימא מודים אנחנו לך ואילו פינו, שזה אינו נכון שהרי אף רבי יוחנן אומר שניהם, כדאמר רבי יוחנן מסיים בה ואילו פינו, ולא היה לו לרב פפא לומר לשון זה, דנימרינהו לתרוייהו או דנימרינהו לכולהו אינו אלא במקום מחלוקת שזה אומר כך ולא כן וזה אומר בהיפך, ולא במקום שהאחד מוסיף על דברי חברו, אלא ודאי אמאי דאיפליגו הכא בחתימה דמר חתים רוב ההודאות ומר חתים אל ההודאות אמר רב פפא דנימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות ואל ההודאות.

וא"ת אם כן הדרא קושיין לדוכתא רוב ההודאות ולא כל ההודאות, זו ודאי קושיא, ואנו מוסיפין להקשות עוד היכי ס"ד מעיקרא למיחתם ברוב ההודאות, ומה טעם לשון זה, והתשובה על השאלה [הזו], כי לפי שברכה זו נתקנה על הטובה הכללית שהיא בטובת כל העולם שמתברכין בגשמים בכל טיפה וטיפה, רצו להזכיר בחתימתה ג"כ לשון ריבוי ההודאות כריבוי הטובה, ושנאמר רוב ההודאות מלשון ריבוי הדבר, כמו שנאמר (אסתר ה' י"א) את כבוד עשרו ואת רוב בניו, וכרוב חסדיו (ישעיה ס"ג ז'), וברוב גאונו (שמות ט"ו ז'), שכל אלו לשון ריבוי, ולא לשון רוב ממש ולא כל ולא כולם, והתלמוד חשש שמא יטעה אדם לומר שהוא מלשון רוב ממש שפירושו רוב ההודאות ולא כל, כענין ורצוי לרוב אחיו (אסתר י' ג'), ואין לנו לתקן מלה שיש בה שתוף לשון לספק גדול כזה ח"ו שיהא ברוך ברוב ההודאות ולא בכלם, אלא ודאי שנאמר אל ההודאות שהוא לשון תוקף ויכולת ויהא זה במקום רבוי, ורב פפא ראה דברי שניהם שנזכר רוב שהוא לשון ריבוי ההודאות + א"ה, אולי חסר כאן, וצ"ל וגם נזכר אל ההודאות שהוא לשון תוקף ויכולת, ומשום הכי אמר כו'. + אמר דנימרינהו לתרוייהו בא"י אל ההודאות ורוב ההודאות,

- נסחו לעצמכם את הברכה לפי כל שיטה
- מה היתרון הפרשני של כל שיטה
- מה ההיגיון בשיטת רב פפא לומר את שתי דעות חולקות

- ברכת הודאה נוספת נבנתה בצורה דומה - כצד הגענו לנוסח שלנו? מה ההיגיון בנוסח זה? ראו את הסוגיה בסוטה:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מ עמוד א

בזמן ששליח צבור אומר מודים, העם מה הם אומרים? אמר רב: מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך; ושמואל אמר: אלהי כל בשר על שאנו מודים לך; רבי סימאי אומר: יוצרנו ויוצר בראשית על שאנו מודים לך; נהרדעי אמרי משמיה דרבי סימאי: ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייטנו וקיימתנו על שאנו מודים לך; רב

אחא בר יעקב מסיים בה הכי: כן תחיינו ותחננו, ותקבצנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך, לשמור חוקיך ולעשות רצונך בלבב שלם, על שאנו מודים לך. אמר רב פפא: הילכך נימרינהו לכולהו.

גדול יום הגשמים

- מהי גדולת הגשמים – האם השוואות לא מוגזמות? מה המסר שמנסים האמוראים להעביר?
- מה פשר המחלוקת האם יום גשמים גדול מ... או שקול כנגד. האמנם הדברים ניתנים למדידה? האם אין פה שתי לשונות של גזמה?
- באיזה תוכן ומשמעות טוענת את הגשם השוואה לתחית המתים? באיזה השוואה למתן תורה? האם השוואה פוגשת את חווית הגשם שלכם? מעניקה לגשם
- למעוניינים להרחיב בחווית הגשם ותוכנה - בדף ז עמוד ב (2) וח עמוד ב (3) יש עוד 5 השוואות של גדול יום הגשמים.

המשך הסוגיה בז עמוד ב – היא יחידה אגדתית על היחסים בין יושבי בית המדרש רב ותלמיד, וחברותא לעמיתו הדרשות עשירות בדילמות, דקויות ומחשבות ולכן רק נאיר על נקודות לדיון תלמיד הגון ואינו הגון

- בסוגיה לפחות 4 דרשות לגבי היחס לתמיד הגון מול לא הגון: רבא על יערף כמטר, רבי יוחנן על האדם עץ השדה, ורבי חנינא בר פפא על לקראת כל צמא ורבי חנינא בר חמא על יפוצו מעינותך
 - ראשית – מהו תלמיד הגון (מהי הגינות (יושר? רצינות? מקיים? אחר?}? הגון כלפי מי?
 - האם יש להם קו חינוכי אחיד?
 - מה דעתכם על הקו החינוכי? אתם הגונים?

תורה לשמה ושלא לשמה

- עיסוק בתורה לשמה ושלא לשמה – ראו תוספות ד"ה 'יכול'. מה הבעיה ומה הפתרון? האם תוכלו להעלות פתרונות אחרים?
- באיזה מובן התורה נעשית שם מות? האם התורה והמצוות יכולות לגרום לתוצאות שליליות. השוו לדברי הסוגיה בנזיר:

תלמוד בבלי מסכת נזיר דף כג עמוד א

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב: +הושע יד+ כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם? משל, לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה, זה שאכלו לשום מצוה – וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה – ופושעים יכשלו בם. אמר ליה ר"ל: האי רשע קרית ליה? נהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא קא עביד! אלא, משל לשני בני אדם, זה אשתו ואחותו עמו וזה אשתו ואחותו עמו, לזה נזדמנה לו אשתו ולזה נזדמנה לו אחותו, זה שנזדמנה לו אשתו – צדיקים ילכו בם, וזה שנזדמנה לו אחותו – ופושעים יכשלו בם. מי דמי? אנן קאמרינן חדא דרך, הכא שני דרכים! אלא, משל ללוט ושתי בנותיו עמו, הן שנתכוונו לשם מצוה – וצדיקים ילכו בם, הוא שנתכוין לשם עבירה – ופושעים יכשלו בם.